

Gecekondu Mitolojisinde İnek Şaban'ın Yeri

Emre YILDIRIM

Özet

Bu çalışma Sunal güldürüsünün psikolojik dinamiklerini inceleyerek bu filmlerde çizilen karakterlerin klasik mitolojinin karakterleriyle örtüşüp örtüşmediğini araştıracaktır. Çalışma filmleri birer pop-mit olarak değerlendirerek psikoloji ve mitoloji bilimlerinin ışığında incelemektedir. Araştırma psikomitoloji metoduyla yapılmıştır. Pskomitoloji, mitlerin ve mit kahramanlarının ruhsal dinamiklerini inceleyerek ortaya çıktığı kültürün ve anlatıların gerçeklerini kavramaya çalışır (Saydam, 1997a, s.90).

Sıradan insanın kişisel ve evrensel olana uyum sağlama çabası mit ihtiyacının temel sebebidir. Her dengenin en radikal şekliyle değiştiği bir ülkede bu uyum çabası kendini destanlaştırarak ezilmişler söylemini veya garibanlar mitolojisini oluşturur. Bu bağlamda Kemal Sunal filmleri kenar mahalle insanının çaresizliği, itilmişliği ve bundan kurtularak servetin eşik bekçilerinin yerinde olma özleminden doğan bir gecekondu mitolojisi olarak karşımıza çıkar.

Anahtar kelimeler

Psikomitoloji, Şaban, Kemal Sunal, Gecekondu, Mit, Pop-mit

Abstract

This work researches if the pop-culture icon Kemal Sunal and his films develop a slum area mythology. The study cross examines the characters in these films if they present a modern version of classical mythology characters. The research examines them by means of psychology and mythology: psycho-mythology. Psycho-mythology is a method of analysis of a culture by applying psychological analysis to myths and mythology created in the society (Saydam, 1997a, s.90).

Radical changes in life and material needs bring a loss in sense of security and it creates a need for myth in order to find an example to assimilate. Many times this struggle of reinterpreting and adapting the new order of life makes the myth itself. At this point Kemal Sunal films becomes a slum area mythology for low income people. The "Şaban" character becomes a unanimous hero or an Odysseus of the common worker fighting against the gate keepers of wealth and prosperity.

Key words

Psycho-mythology, Kemal Sunal, Şaban, Slum, Myth, Pop-myth

1. Asgari Ücrete Tabi Memur Odysseus

Mitoloji, bütün zamanları toplumları coğrafya ve medeniyetleri aşkın bir anlatıdır. Mitoloji, doğayı, insanı, yaşamı anlama ve açıklama çabasıdır. Mitolojinin çağlar ve medeniyetler üstü olması, zamanımızda halen modern veya popüler olarak işleniyor ve üretiliyor olması, insana içine düşmüş olduğu evreni açıklama konusunda beklide en geçerli araç olduğunu düşündürüyor. Mitlerin simgesel ve kutsal bir ağırlığı vardır. "Mitler evrenin ve insanın yaratılışı, dahası, doğa güçlerinin birer dev olarak türettiği tanrılar hakkında ana sorulara cevap veriyorlar . . . Evrenin bilinmezliği karşısında iç huzuru sağladıkları için de herkes mitlere inanır" (Estin, Laporde, 2005, s.1). Günümüzde geçmişin devleri, ejderhaları ve onları yenen kahramanları popülerliğini kaybetmiş görünüyor ilk bakışta. "Konu yalnızca teleskopun ve mikroskobun araştırısından tanrıların kaçacak yerinin kalmaması değildir; tanrıların bir zamanlar desteklediği türden bir toplum da yoktur artık. Toplumsal birim dinsel içeriğin taşıyıcısı değil, ekonomik ve politik bir örgütlenmedir" (Campbell, 2000a, s.431). Ancak diye devam eden Campbell, mit ve mitolojik kahramanın yolculuğunun hem insanlık tarihi kadar eski hem de sürekli olduğunu ve daima zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden üretildiğini de eklemektedir. Günümüzde elbette modern mitolojiler üretilmektedir. Antik mitolojiyle güncel mitoloji arasındaki fark kahramanın Hercules

veya Deli Dumrul gibi boynuzlu miğfer ve post giymesi yerine ceket giyip kravat takarak devlet memuru olarak karşımıza çıkması; balta, kılıç taşımak yerine elinde pazar filesi, evrak çantası taşımasıdır. İşte bu elbise değişikliği kahramanı günümüz ekonomik ve politik örgütlenmesinin içinde de fonksiyonel hale getirir. Doğal olarak bu durumda modern mit kahramanının yüzleşeceği ejderhalar da elbise değiştirmiştir.

2. Psikomitoloji Işığında Kenar Mahalle Efsaneleri

Peki nedir bu günlük mitoloji, bunun mit kahramanı kimdir, macerası nedir, düşmanları, ejderleri kimleridir? Mitler, Jung'un iddia ettiği gibi insan doğasının kalıcı, evrensel ve en temel açıklanış biçimleri olabileceği (Fordham, 1996, s.30) gibi, "yerel sahnenin (mesela İstanbul'un kenar mahallelerinin), manzaranın (mesela işsizliğin, evsizliğin, günlük çaresizliğin), tarihin (mesela 12 Eylül'ün, 17 Ağustos depreminin, 2000 krizinin, vs.) söz konusu halkın toplumsal yapısının işlevi olarak" (Campbell, 1992a). değerlendirilmelidir. Türkiye maalesef dengelerin oturmadığı, değişikliğin çok hızlı ve çok derin olduğu, genellikle (biri liberal diğeri fundamentalist veya biri sosyalist diğeri faşist çizgideki partilerin bir araya gelerek koalisyon yapabilmeleri gibi) oldukça marjinal uçların bir araya geldiği, belirsizliklerin hem sayısının hem de etkisinin yüksek olduğu bir ülke olarak gözlenmektedir. Belirsizlikler içinde pek çok dönem arka arkaya gelmekte hatta iç içe gelmektedir. Yeni bir dönem başladığında, çoğu zaman, o dönemle ilgili bir mit de ortaya çıkar. "Mit o dönem içerisinde olacakların bir ön habercisi gibidir ve çağın psikolojik öğeleriyle uyum sağlamak için gerekli bilgece öğütler içerir" Saydam, 1997b, s. 9). Her toplum ve her dönem kendi kahramanına ve onun şahsında kendi kolektif kimliğinin temsiline ihtiyaç duyar. Paragrafın başında zikrettiğimiz soruları tekrar ediyoruz: Peki kimdir bu sıkıntı çeken insanın, sıradan vatandaşın veya varoşların kahramanı? Enflasyonu, hayat pahalılığını, işsizliği ve patronları bertaraf edip halka nefes aldırان gecekondulu Herkül'ü kimdir?

3.1. Kahraman Duyulan İhtiyaç

Cevap çok net: status quo canavarını kim katlediyorsa odur. Hain patronu, memurunu ezen amiri, ameleiy aşığulayan ustabaşını, sevdiğini ırgat olduğu için seveninden esirgeyen ağayı, kiracıyı kovan ev sahibini kısaca gecekondulu mitolojisinin tiranını kim katlediyorsa odur kahraman. Bu tanım şaşmaz bir şekilde antik Hercules veya Odysseus'un kenar mahalle karşılığını "Kemal Sunal'ın "Şaban" tiplemesinde tespit eder. Kısaca halktır, herkestir o. Bu "herkes" İnek Şaban tiplemesiyle temsil edilir. Çoğu defa eğitimsiz, işsiz, herhangi bir geliri olmayan, vasıfsız ve sürekli ezilen kişilerdir Kemal Sunal tiplmeleri. Her ne kadar İnek Şaban ismi sadece birkaç filmde kullanılmışsa da karakter olarak diğeri filmlerde çizilenler bu tiplemenin devamı veya biraz daha genişlemiş takipçileridir. Bu sebepten dolayı farklı filmlerdeki farklı isimlerdeki karakterler de izleyici tarafından Şaban genellemesi içinde görülür. Gecekondulu mitolojisinde Şaban örneği ilk bakışta kahramanın anti-kahraman olarak yapılandığı anlatılardan biri gibi görünür. Ancak film onun kahraman ve dolayısıyla kurtarıcı olma sürecini anlatır. Kahraman görünüşte vasıfsızdır ancak tüm vasfı anne-çocuk arasındaki sevginin¹ bile rekabet piyasası şartlarıncı çizildiği bir dünyada

¹ Özellikle eğitimli şehir burjuvasında çocuk ebeveynce derslerine çalışmak yaşlılarıyla rekabet etmek, LGS veya ÖSS sınavında başarı göstermek üzere şartlandırılır. Ancak o zaman taktir edilir, sevildiği

karşılıksız sevgi, saflık ve vicdan gibi değerleri taşımaktır ki bu değerlerin toplumda yokluğu kahramanı büyücü Merlin derecesinde olağanüstü ancak, bu dünyaya ait olmayan değerlerin ve gücün taşıyıcısı haline getirir. Bu tiptenlerin iç zenginliğine rağmen toplum ve hayat karşısında varlık gösterememesi seyircinin kahramanla kolayca özdeşleşmesini sağlar. Herkes kendini onun yerine koyabilir. “Unutmamak gerekir ki, bir mit yaşayan bir nesnedir ve her bireyin içinde yer alır” (Saydam, 1997b, s.10). Filmlerin kahramanı olarak tek tek bireyler sivrilsede, bu bireyler arka planda, grup kimliğinin taşıyıcılarıdır. Bu filmlerde ilerleyen olaylar kahramanla otoriteyi karşı karşıya getirir ve bu karşılaşma otoritenin mutlak bozgunu ve sistemin en alttaki vasıfsız “herkes”in lehine değişmesiyle neticelenir.

3.2. Serbest Piyasada Tüketim Malzemesi Olarak Kahraman

Bahsi geçen zafer öylesine arzulan ve muhtaç olunan bir fantezidir ki bu ihtiyaç varolduğu sürece Kemal Sunal filmleri popülerliğini koruyacaktır. İnek “Şaban tipinin ölmesi gibi bir durum söz konusu değil, çünkü filmleri hala televizyonda izlenmekte” (Scognamillo, 2000, s32-33). Filmlerin halen televizyonlarda gösterilmesi, ticari olarak önemli bir değer ifade ettiğine işaret ediyor. SHOW TV ilk yıllarında Kemal Sunal filmleri ile seyirciyi ekran başına toplamıştı. Öyle ki sanatçı vefatından bir süre önce kendi arşivinde olmayan bazı filmlerini kopyalamak için SHOW TV yönetiminden izin istediğinde “onlar bizim temel sermayemiz” diyerek sanatçıya güçlük çıkarmışlardı. “Kemal Sunal güldürme ve güldürerek sevilme kavramını başka boyutlara sürükleyerek toplumun bilinçaltına seslenmiştir ve hala seslenmektedir” (Scognamillo, 2003a, s. 281). Sanatçının kendisi de “benim eski filmlerim neden bu kadar tutuluyor ben de çözmüş değilim” (Soysal, 2000, s. 11) diyerek hayretini dile getirmişti.

3.3. Gecekondu Odysseus’u

Sunal’ın sorduğu sorunun cevabı İnek Şaban tiptemesinin bir gecekondu Odysseus’u haline gelmesinde yatıyor. Veresiye borcu yüzünden bakkala gidemeyen, kasaptan et almak kendisi için olağan üstü bir iş olan her vatandaş İnek Şaban’ın eliyle mahalle esnafına tokat atıyor. Amiri karşısında ezilen memur, devlet dairesinde horlanan her vatandaş bu filmlerdeki kahramanın eliyle valinin, belediye başkanının yakasına yapışıyor. Yine bu filmlerde “kiraya zam isterim” diyen ev sahipleri tekme tokat merdivenlerden yuvarlanıyor. Ezilmiş ve bunalmış belli bir kesimin bir ömür boyu hayal edip yapamadığı, biriktirdiği agresyon en masum haliyle deşarj oluyor. “Benzer durumlar, aynı ama seyirciyi her defasında güldüren espriler sürekli olarak tekrarlanır. Bir yerden sonra anlatıların bir önemi kalmaz, önem kazanan şey perdede hareket edip dişlerini gösteren ve “eşoğlu eşek” diyen Kemal Sunal nam-ı diğer Şaban olur” (Scognamillo, 2003b, 281). Gecekondu ve kenar mahalle dünyasının en büyük tiranları “eşoğlu eşek” ünlemleriyle birer tokatta yere seriliyor ve ardından bütün yüze yayılan o tebessüm geliyor.

Destanlar çağının çok geride kaldığı modern toplumda elbette yedi başlı ejderler, denizkızları, boğa başlı adam Miniatoros gibi destansı figürlerden bahsedemeyiz. Kemal

gösterilir. Hedef, büyüyünce iş arayan yaşlılarına oranla rekabet kabiliyeti daha yüksek bir evlat yetiştirmektir. Çocuğa mutlu bir gelecek vermenin tek anahtarı budur.

Sunal filmleri büyüsu kaçmış, gizemi kalmamış lümpen bir dünyanın arketipik düşmanlarını tanımlayan ve onları bu dünyaya uygun bir kahramanla karşı karşıya getiren bir kenar mahalle mitolojisi olarak karşımıza çıkıyor. Bu kurgu dünyada denizkızının veya sirenlerin yerine mahallenin kabadayısını kız kardeşi veya ağanın kızı, Miniatoros yerine mahalledeki tüm evlerin sahibi emlakçı veya banker gecekondu mitolojisinin arketipik canavarlarını oluştururlar. Bu karakterler mutlak bir zaferle yere serilmeden önce ötekileştirilir, canavarlaştırılır. Sunal'ın, 1987 yapımı Kiracı filmini demonize (şeytanlaşmış) edilmiş servet sahibi için örnek gösterebiliriz. Görüntüde ev sahibi olarak kiraya zam isterim diye bağırarak ufak tefek tombalak bir adam vardır. Ancak ev sahibi kiracıları evden çıkartmak için harekete geçince işler değişir. Film ilerledikçe Kemal Sunal her işten eve gelişinde sırasıyla şofben bakımı bahanesiyle yerle bir olmuş banyuyla, elektrik tesisatını tamir bahanesiyle parçalanmış duvarlarla, sabote edilmiş su tesisatıyla karşılaşır. Adeta, ortaçağda gemileri yutan okyanus canavarlarından biri musallat olmuştur eve ve her gün bir parçasını dişleyerek çiğnemektedir. Bu görünmez mahalli canavar ev sahibidir.

4. Maddi Refahın Eşik Bekçilerine Karşı Tavır

Kemal Sunal güldürüleri ejderleştirdiği maddi refahın eşik bekçileri konumundaki kötülerle güncel sorunların, gündelik hayatın kahramanını destanlaştırmıştır. Kötüler sadece kapkara değildir aynı zamanda bütün yolları tutmuştur. Durdukları yeri ve avantajlarını muhafaza için dünyayı ateşe atmaktan çekinmezler. Onlar için her ne pahasına olursa olsun dengeler bozulmamalıdır. Mitolojik kahraman “olan şeylerin (güncel olayların) yandaşıdır: katledeceği ejder tam da status quo canavarıdır: yerinde duran, geçmişin bekçisi. Belirsizliklerden kahraman çıkar, fakat düşman gücün koltuğunda büyük ve hilebazdır; düşmandır, ejderdir, tirandır, çünkü konumunun yetkisini kendi çıkarına çevirir” (Campbell, 2000b, s. 377). Kötü adam, kurulu düzenin bekçisi olduğu için değil kimseye bırakmamacasına kurduğu ve hiç ölmemesine çöreklediği dünya nimetlerinin üzerinde oturup beklediği için “tiran yerinde duran”dır. Bu canavara karşı durabilecek sadece kahramandır. Bu kahraman umudu Şaban filmlerinde o derecede nettir ki film ismi olarak bile ifade edilir: Umudumuz Şaban, 1979.

Tiran yerinde duranı devirmek için de masum ve aynı zamanda büyülü bir kahraman ihtiyaç vardır. İnek Şaban masumluğunu gerzeklik derecesindeki saflığıyla büyüsunü ise sevimliliği ve olağanüstü şanslı olmasıyla sağlar. Aynı zamanda karakteristikleri ve çizdiği kontrastla gecekondu kahramanı temsil ettiği kesime bir kimlik de sağlar. Kahramanın en olumsuz şartlar altında ortaya çıkması bile tiranlık düzeninin sonunu müjdelir. Film ilerledikçe yanı başımızdaki zengin komşumuz, apartmanın altında dükkan açan esnaf veya sokaktan geçen zabita memuru bir anda kapkara bir düşman haline gelir. Her sahnede insanlığından biraz daha soyutlanır ve nihayet maskaralaşmış, maymunlaşmış bir cehennem zebanisi olarak karşımızda belirir. Her filmin sonunda Ulubatlı Hasan emsali haline gelen Şaban'ın eliyle Bizans'ın burçlarına olmasa da en az Bizans burçları kadar aşılmaz olan bakkalın erzak deposuna veya alacaklı defterinin üzerine gecekondunun zafer bayrağı dikilir.

5. Arabeskleşen Kahraman Kavramı

Mitoloji bizim kolektif (kitle) psikolojimizi yansıtan bir aynadır (Saydam, 1997c, s. 7). Üzerine yansıyanı mit haline getiren bu ayna içinde bulunduğu dönemin mevcut koşullarına göre şekillenir ve o dönem insanının görüntüsünü yansıtır. M. Bilgin Saydam, C. G. Jung'dan yaptığı alıntıda "Mitsiz yada mit dışı yaşadığını zannedenler, köklerinden kopmuş kişilerdir: bu kişiler, ne geçmişle, ne kendi içinde yaşattığı atalar kültü/(kültürü) ile, ne de içinde bulunduğu zamanın insanlarıyla gerçek bir ilişki içindedir" (Saydam, 1997d, s. 47) der. "Gecekondu mitolojisi" veya "kenar mahalle miti" olarak tanımladığımız bu filmler kolektif kimliğin taşıyıcısı durumundaki Şaban'ın tüm saflığına karşılık sıra dışı talihliliği ve iyi kalpliliği sayesinde doğaüstü güçlerle donanmış bir kahraman olarak başarılarıyla "bir gerçekliğin hayata nasıl geçtiğini anlatır" (Çoruhlu, 2002, s12). Çalkantılı bir ülkede ve çalkantılı ve hızlı değişen bir dönemde çaresizlik içindeki sıradan insanın "kişisel ve evrensel olana uyum sağlama çabası" mit ihtiyacının temel sebebidir (Campbell, 1992b). Bu uyum çabası özellikle toplumun sanatsal faaliyetlerinde kendini dışa vurur ve altta kalmışlar terminolojisini, söylemini, mitolojisini, kültürünü oluşturur. Kemal Sunal filmleri ve Şaban karakteri kenar mahalle insanının çaresizliği ve itilmişliği ve bunun karşısında kurtulma, yükselme ve servetin eşik bekçilerinin yerinde olma özlemi varolduğu sürece daima ihtiyaç duyulan bir gecekondu mitolojisi olarak karşımıza çıkacaktır.

Kaynakça

- Campbell, J. (2000). **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, İst.: Kabalıcı Yayınevi.
Campbell, J. (1992). **Tanrının Maskeleri**, Ankara: İmge Kitabevi.
Çoruhlu, Y. (2002). **Türk Mitolojisinin Anahatları**, İst.: Kabalıcı Yayınevi.
Erhat A. (2002). **Mitoloji Sözlüğü**, İst.: Remzi Kitabevi.
Estin, C., Laporde, H. (2005). **Yunan ve Roma Mitolojisi**, Ank.: Tübitak.,
Fordham, F. (1996). **Jung Psikolojisi**, İst.: Say Yayınları.
Jung, C. G. (2000). **Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri**, İst.: Cem Yayınevi.
Saydam, B. (1997). **Deli Dumrul'un Bilinci**, İst.: Metis Yayınları.
Scognamillo, G. (2000). "Kendi Kaleminden İnek Şaban", **Aktüel Dergisi Eki**, s32-33.
Scognamillo, G. (2003). **Türk Sinema Tarihi**, İst.: Kabalıcı Yayınevi.
Soysal, M. (2000). Editoryal, **Aktüel Dergisi**, sayı 468, s11.